

Драго ЊЕГОВАН

МЕМОАРИ СИМЕОНА ПИШЧЕВИЋА КАО ИЗВОР
ЗА ИСТОРИЈУ НОВЕ СРБИЈЕ И СЛАВЕНОСРБИЈЕ

Увод

Мемоари генерала *Симеона Пишчевића* (1731–1795) и просветитеља *Доситеја Обрадовића* (1737–1811) из друге половине XVIII века, као и мемоари племића *Саве Поповића Текелије* (1761–1842) и српског војводе проте *Матеје Ненадовића* (1777–1854) из прве половине XIX века, убрајају се у најлепша и најзначајнија дела ове врсте у српској литератури и култури. Ови мемоари су пример српског „хватања корака“ са образованом Европом у области аутобиографске књижевности и књижевности уопште. Реч је о делима трајне вредности.

Ова дела нам много и лепо казују о њиховим ауторима, али још више о времену у коме су писана и о коме су, у ствари, написана. Она су унела неопходно светло у помрчину српске историје и историје писане речи код Срба. Ова дела представљају део непролазне баштине целог српског народа.

У овом раду биће речи о мемоарима Симеона Стефановића Пишчевића као извору за историју Нове Србије и Славеносрбије. Преко оснивања ових области реализован је интерес једног слоја српског друштва средине XVIII века, друштва без сопствене државе, а реч је о *војничком слоју*, као и интерес Руске империје на стратешком правцу њеног *ширења ка југу*, ка Азовском и Црном мору. Посредно, преко њих је васкрсавана и *српска државна идеја*, односно вршена припрема за њено васкрсење. Додуше, то се збивало на погрешном месту, у Руском царству, које није било ништа мање империјално од Аустријског. И оно је о Србима као народу, не само на својој територији него и уопште, водило онолико рачуна колико је то царским и великодржавним, а не српским интересима одговарало.

Нашавши се на правцу ширења Руске империје ка југу и играјући улогу добродошлог и плаћеног реализатора ове замисли, Нова Србија и Славеносрбија су биле инструмент са ограниченим временом трајања. За српски *Soldatenvolk* идеја Нове Србије била је у ствари *трагична*, иако су многи појединци успели у својим војним каријерама и стекли славу и богатство, јер се уклопила у чисто руску замисао, а не ширу, словенску, чиме је неминовно била орочена и веома брзо опозвана, без могућности да се иоле етаблира и послужи као база за обнову српске државе. За реализацију српске државне идеје била је неопходна Шумадија, а не

јужна Украјина, била је неопходна народна, а не плаћеничка војска, био је неопходан Карађорђе, а не Текелија.

Међутим, историја Нове Србије и Славеносрбије значајна је за руску историју средином XVIII века, као и за историју других народа и држава, а најзначајнија је за српску историју. Један од важних извора за ту историју садржан је у мемоарима генерала Симеона Пишчевића.

1. Биографија Симеона Пишчевића

Биографски подаци о Симеону Пишчевићу налазе се у његовим мемоарима. Наравно, не сви. У југословенским и српским *енциклопедијама*, војним и општим, све до најновијег времена, име Симеона Пишчевића није помињано.¹ Његова прва потпунија биографија објављена је у *Енциклопедији Новог Сада* коју уређује др Душан Попов, у књизи 20 (ПЕТ-ПОК) која је објављена 2002. године. Овај податак више говори о томе какви смо ми Срби као народ, него какав је Пишчевић као историјска личност.

Симеон Пишчевић потиче из старе племићке породице у којој се *војнички позив* преносио с колена на колена. Симеонов деда *Гаврило* служио је у аустријској војсци још за време Великог бечког рата (1683–1699) под командом Евгенија Савојског. Симеонов отац *Стефан* био је, када се Симеон родио – 1731, као капетан аустријске војске заповедник Шида у Подунавској земаљској милицији. Његова мајка била је сестра новосадског оберкапетана *Секуле Витковића*. Од четрнаесторо деце преживели су само Симеон и млађи брат Гаврило.

Симеон Пишчевић је своје школовање започео у Шиду, наставио у Новом Саду и Бечу (где је учио три године), као и у Сегедину (код приватног учитеља, јер отац није дозволио да га покатоличе, што је био услов за упис у гимназију), да би доспео на праксу у Осечку тврђаву код врховног војног заповедника, односно секретара војног савета фон Малера.

Војничку каријеру почео је као добровољац у *14. години*, као писар у пуковској канцеларији, у чину *ађутанта*, јер је отац желео да га поведе у аустријско-француски рат (1744), а закачио га је и наследни рат 1745. Чин *поручника* је добио 1746. године. Оженио се ћерком пуковника *Атанасија Рашковића* Дафином 1748. године, и тако постао пашеног капетана Петра Шевића, сина генерала Ивана Шевића. Када је било извршење *развијачења* Потиске и Поморишке војне границе, под притиском мађарског племства, вршена је и реорганизација Подунавске границе успостављањем регуларних пукова, који су у почетку били чисто српски, да би убрзо добили командујуће офицере Немце и Мађаре.

Сеоба у Русију под *Хорватом* и *Шевићем* и *Прерадовићем* заинтересовала је и њега, иако је *капетански чин* добио од Аустријанаца, да војну каријеру настави у Руском царству. После много перипетија иселио се са породицом поткрај 1753.

¹ То се односи на Станојевићеву међуратну *Енциклопедију српско-хрватско-словеначку*, као и послератну *Малу енциклопедију Просвете*, *Политичку енциклопедију*, *Војну енциклопедију*, *Енциклопедију Југославије* Лексикографског завода из Загреба итд.

године и наставио службу под командом генерала Шевића у *Славеносрбији* у истом чину. Убрзо је откомандован.

Обављао је многе поверљиве мисије за руски двор као руски *мајор* (регрутовање нових исељеника итд.). Приликом мисије куповине коња из Трансилваније за руску царску ергелу Јелисавете Петровне, при повратку кроз Карпате, страдале су му супруга и син од великог поводања после изненадне провале облака.

Прешао је из дворске службе под команду генерала Ивана Хорвата у *Новој Србији*, где је доживео низ шиканирања. Оженио се Хорватовом братаницом Катарином. Учествовао је у руско-турском рату (1771–1774); пре тога у ратним походима у Пољској, где је обављао и тајне задатке, а после тога у уништавању Запошке Сечи. С муком је стекао чин *потпуковника*, па *пуковника*. За ратне заслуге царица Катарина II наградила га је чином *генерал-мајора* и подарила мужичка села са хиљаду душа. Због сукоба са генералом *Петром Текелијом* добио је укор и 1777. поднео је *оставку* на војну службу. До краја живота је живео на селу, школовао децу, писао српску историју и своје мемоаре.

Његов син *Александар* имао је успешну војну каријеру, али све се више осећао Русом него Србином, што је описао у својим *мемоарима који до данас нису објављени на српском језику* иако је превод припремљен за штампу.* Симеонов праунук, односно Александров унук, односно Павлов син *Александар Пишчевић* је Симеонове списе, који су до тад чувани као *породична драгоценост*, предао *Нилу Попову* крајем XIX века, и тако смо дошли у прилику да их сви данас познајемо и анализирамо, између осталог и као извор за историју Нове Србије и Славеносрбије.

Симеон Пишчевић је своје дневничке текстове почео да води још 1744. у Грацу и на основу тих бележака касније су настали његови мемоари.

2. Општи значај мемоара Симеона Пишчевића као књижевног дела и као извора за српску историју XVIII века

Аутобиографско штиво Симеона Пишчевића, написано на језику руске књижевности друге половине XVIII века, на руском блиског претпушкинског доба, представља његове мемоаре које је исписивао као руски генерал-мајор у пензији, на основу сопствених „ранијих бележака“, односно неке врсте дневника. У обраћању „благонаклоном читаоцу“ Пишчевић каже: „Увек сам желео да свом народу учиним неко добро и да му будем од неке користи. Увек сам о томе мислио и колико ми је било могуће то у дело приводио“.² С тим циљем је написао *историју српског народа* („О српском народу, о српским владоцима царевима, краљевима, кнежевима и деспотима, као и другим догађајима из прошлости народа српског“) надајући се „да ће моји сународници тај мој рад примити као знак љубави“.³ Са истим

² С. Пишчевић, *Живот генералмајора и кавалера Симеона сина Стефана Пишчевића*, Матица српска, Нови Сад 1998, стр. 33.

³ Исто.

* У међувремену, док је овај зборник радова чекао на објављивање, штампани су мемоари Александра Пишчевића „Мој живот“ у издању ИП Матице српске и Српско-Украјинског друштва (Нови Сад 2003).

циљем је написао и своје *мемоаре* „и то не красноречиво, него кратко и просто“. Нема сумње да је његово писање, нарочито ово аутобиографско, изашло „на ползу“ српском народу за његову историју XVIII века, а нарочито за историју Срба у Руском царству, односно за историју Нове Србије и Славеносрбије.

Пишчевићеви мемоари остали су непознати јавности око 100 година. Први их је објавио Нил Попов у Москви 1884. године. На српском језику објављени су 1961–1963. у Новом Саду у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик* у наставцима (књ. 8, 9–10 и 11), а превео их је Светозар Марић. Српска књижевна заједница објавила је мемоаре С. Пишчевића као књигу 1963, којој се 1972. за следеће издање придружила Матица српска (у едицији *Српска књижевност у сто књига*). Ми имамо у рукама Матичино издање из 1998. године

Предговарачки разматрајући Симеона Пишчевића и његове мемоаре *Бошко Петровић* је, наводећи ставове Жоржа Гисдорфа и Ериха Хазеа, закључио да су они вредни и као књижевно штиво и као историјски извор. Гисдорфов став гласи да „чисто књижевна, артистична функција аутобиографије има већу вредност од функције историјске и објективне“ – „свака аутобиографија је уметничко дело“. Хазе уочава „стални антагонизам“ у аутобиографији као врсти „који суочава категорије доживљавања са категоријом приказивања,“ што узрокује да књижевна природа мемоара долази у супротност с њиховом документарном природом.

Потенцијална апологетска природа мемоара („И најискренији аутобиографи истинити су у ономе што кажу, а лажу у оном што прећуткују“ – каже Русо) не сме се узети као препрека за њихово коришћење у писању историје, наравно уз друге изворе.

Мемоари јесу историјски извор, иако ће из њих потећи бистра вода сазнања тек када је историчар у прилици да овај извор проверава другим изворима. Њихова драгоценост као путоказ ка потпунијем сазнању (да ли је потпуно сазнање уопште могуће!), ка тражењу потврда, учинила је много доброга за историографију. То потврђује и документарна вредност Пишчевићевих мемоара, на шта указују и најновија архивска истраживања досад непознате или непрегледане грађе.

Бошко Петровић скреће пажњу на документарну вредност Пишчевићевих мемоара која се огледа „у јасним сликама“, у „живо потпуном приказу српског друштва“ из средине XVIII века и „струја које су га делиле“.⁴ Та слика света је поуздана и по томе је она сведочанство. „Ми имамо описа тога света, али од странаца; имамо података али исцепканих на појединачне појаве и неједнаких, и обухватног прилаза од нашег човека који је у исто време и посматрач и сведок учесник, тога до Пишчевића немамо“.⁵

Он није у прилици да пише само о ситницама, споредним догађајима и ефемерним личностима. Он се креће у високом друштву и по великом свету: с војскама, ратовима, путовањима поверљивог карактера.

Рођени Сремац, Шиђанин, ђак новосадске Висарионове рождествено-богородичне школе, војник-официр, зет пуковника Атанасија Рашковића (који је мош-

⁴ Бошко Петровић, *Симеон Пишчевић и његови мемоари*, у: исто, стр. 24.

⁵ Исто.

ти несудењеног српског деспота Ђорђа Бранковића пренео из Хеба у Крушедол на Фрушкој гори), и коначно руски генерал, европских манира и образовања – Симеон Пишчевић је зачуђујућа личност. То не би био, односно ми то не бисмо знали да није ових мемоара.

3. Рецепција мемоара Симеона Пишчевића као извор за историју Нове Србије и Славеносрбије

Мемоари Симеона Пишчевића, после свог настанка, јавности нису били познати скоро један век. Њихова рецепција почиње крајем XIX века када их је објавио *Нил Попов*. Уједно, Попов је први који их је у својим радовима користио, као историјски извор и пре њиховог објављивања.⁶

Пишчевићеве мемоари су коришћени у периодици – руској, совјетској, украјинској, српској итд. – као и у монографским публикацијама на више језика.

У српској историографији први их је користио *академик Мита Костић*. У свом раду *Српска насеља у Русији: Нова Србија и Славеносрбија*, објављеном као књ. XXVI *Српског етнографског зборника* (Одељење 1, Насеља и порекло становништва, књ. 14) Српске краљевске академије у Београду 1923, Костић се веома похвално изразио о њиховој вредности. Цитираћемо га према новом издању ове књиге коју је са предговором мр Средоја Лалића и поговором академика Славка Гавриловића, некадашњег асистента Мите Костића, објавило Српско-украјинско друштво из Новог Сада 2001. године.

Мита Костић користи Пишчевића на основу руског издања Нила Попова, јер српско издање све до шездесетих година XX века није постојало. На више места се позива на његове мемоаре као извор података или илустрацију закључка до кога је дошао на основу других извора, или га помиње као историјску личност (стр. 36, 38, 89, 95, 96, 97, 107, 121, 124, 125, 139, 145, 146). Већ у другом одељку („Укидање Моришке и Потиске крајине“) на стр. 36, уводи Пишчевића као сведока, закључно са стр. 145 у последњем одељку („Пропаст Нове Србије и Славеносрбије“).

Описујући делатност „агилног секретара“ руског посланства у Бечу Черњева, Костић истиче да „његову вештину и опрез“ у раду на сеоби Срба у Русији „описује Пишчевић у својим мемоарима“ (стр. 49). Разматрајући тешкоће које су аустројске власти стављале пред исељенике у Русију, Костић се позива на Пишчевићеве мемоаре и додаје да они „за историју оба српска насеља у Русији имају највеће важности“ (стр. 124), придајући им тиме општије значење. Што даље одмиче у разматрању своје теме, Костић појачава позитивну карактеризацију Пишчевићевих мемоара. Тако он на стр. 139 за њих каже да они „за историју српских насеља у Русији представљају извор првога реда“, а на стр. 145 проширује њихов значај и временски и просторно, јер они имају „велике изворне вредности“ не само „за

⁶ Н. Попов, *Военные поселения сербов в Австрии и России*, у: *Вестник Европы*, No 6, Москва 1879, стр. 576–620.

историју српских насеља у Русији“ него и „за историју Срба у Угарској“ за период од 1731. до 1785.

Преко Костића до Пишчевића су дошли Црњански и други.

Писци *Историје српског народа*, у десет књига, у делу који се односи на средину XVIII века, позивају се на Пишчевићеве мемоаре.

У новије време више аутора се ослања на мемоаре Симеона Пишчевића. Нашћемо пример једног домаћег и једног страног.

У својој књизи *Срби у Румунији*, која је у издању Матице српске у Новом Саду објављена 1997. године, проф. др Љубивоје Церовић⁷ наводи Пишчевићеве мемоаре, издање из 1963, као извор и користи их за тему „Развојачење Поморишке границе“ (стр. 119–121), као и за тему „Сеобе у Русију“ (стр. 121–129). На стр. 128 опширно цитира Пишчевићеве мемоаре (са стр. 212–213 издања које се у овом раду наводи), тј. његов опис граничарског живота, односно њиховог злопаћења прве године у Славеносрбији.

Исти аутор у својој књизи *Срби у Украјини*, коју су 2002. године у Новом Саду објавили Музеј Војводине и Српско-украјинско друштво, наводи Пишчевићева више пута (стр. 32, 67, 77, 94, 99, 117, 118, 127, 140, 141, 142, 144, 145, 149, 156, 157, 158, 163, 164, 169, 174, 190). Церовић цитира оне делове мемоара у којима Пишчевић даје опште квалификације неког догађаја или личности, као и она која садрже неки податак о месту и времену везаном за личност или догађај. У овој књизи присутни су подаци и из Пишчевићевог дела *О српском народу*, на основу којег је мр Средоје Лалић, уз истраживање архивске грађе у московским и кијевским архивима, сачинио спис *Срби – штаб официри и генерали у Руској војсци у 18. веку*, који је др Церовић на стр. 187–194 преузео, и учинио доступним јавности. Церовићева књига *Срби у Украјини* значајно је афирмисала мемоаре Симеона Пишчевића као историјски извор српског XVIII века и посебно као извор за историју Нове Србије и Славеносрбије.

Олга М. Посуњко у својој *Историји Нове Србије и Славеносрбије*,⁸ издање Српско-украјинског друштва у Новом Саду, које је на српском објављено 2002. године у преводу Еугена Кулебе, доноси резултате истраживања објављене и не објављене архивске грађе углавном украјинске провенијенције, уз коришћење релевантне литературе,⁹ демантујући тезу „да за ову тематику нема довољно архивских извора“ (стр. 17). Она додаје да је за историју Нове Србије и Славеносрбије „од изузетног значаја“ мемоарска литература. „Прво место у истраживању имају мемоари српског официра С. Пишчевића, који је био сведок ових историјских догађаја“ – сматра Посуњко. У важне изворе она убраја и мемоаре потомака досељеника у Нову Србију и Славеносрбију – А. Пишчевића и А. Гангелова (стр. 17).

⁷ У својим књигама *Срби у Украјини* и *Срби у Русији* (у оквиру серије о Србима у источноевропској дијаспори), које је издало Министарство за везе са Србима ван Србије (Београд 1997), Церовић се такође позивао на Пишчевићеве мемоаре.

⁸ Прво издање ове књиге на украјинском оригиналу објављено је у Запорожју 1998. године.

⁹ На жалост Олга М. Посуњко није користила књигу академика Мите Костића *Нова Србија и Славеносрбија*, издање из 1923. године.

Симеона Пишчевића као писца мемоара Олга Посуњко помиње веома често (стр. 12, 13, 17, 28, 31, 33, 37, 41, 50, 51, 60, 63, 70, 74, 83, 87, 88, 90, 110, 111, 112, 113), било да га сама цитира или коментарише рецепцију Пишчевића код претходних аутора. На једном месту (стр. 110) она је пренела мишљења В. Јастребова из 1884. о одликама ових мемоара: „Искреност и савесност – јесу квалитети који красе рад Пишчевића“. Иако се Олги Посуњко може замерити одређена једностраност у интерпретацији историјске грађе, у коришћењу мемоара Симеона Пишчевића она је углавном била објективна.

Закључак

Мемоари Симеона Пишчевића (1731–1795), заједно са мемоарима Доситеја Обрадовића, Саве Текелије и проте Матије Ненадовића, по својој уметничкој и документарној вредности могу се мерити са делима ове врсте других народа друге половине XVIII и почетка XIX века.

Као припадник војничког staleжа српског друштва без сопствене државе Пишчевић је учесник и сведок српске сеобе из Аустријске у Руску империју средином XVIII века и стварања Нове Србије и Славеносрбије у јужним руским границама. Његови преци и његови потомци, као и он сам, делили су судбину тог слоја српског друштва. Пишући о себи, Пишчевић је писао и о свом времену.

Он је то учинио веома скрупулозно, тако да је велики број аутора, на основу архивске грађе, закључио да су његови мемоари драгоцене и тачно сведочанство и да се као такви могу сматрати историјским извором првог реда, посебно за историју Нове Србије и Славеносрбије.

Рецепција Пишчевићевих мемоара у историографији, од Нила Попова крајем XIX века, преко Мите Костића почетком XX века, па до аутора који су своја монографска дела о Новој Србији и Славеносрбији објавили почетком XXI века (Љ. Церовић, О. М. Посуњко и други), сведочи о њиховој великој вредности, као документарном и инспиративном штиву.

Број аутора који користе Пишчевићеве мемоаре расте, позитивне оцене њихове вредности су све експлицитније, а читалаца овог лепог и верног историјског романа све је више. Што се открива више архивске грађе, Пишчевићеви мемоари постају све тачнији и цитиранији.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мита Костић, *Нова Србија и Славеносрбија*, Српско-украјинско друштво, Нови Сад 2001.
2. Средоје Лалић, *Документи о оставци на војну службу Симеона Пишчевића*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, св. 2, Нови Сад 1972.

3. Прота Матија Ненадовић, *Мемоари*, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд 1969.
4. Доситеј Обрадовић, *Живот и прикљученија Димитрија Обрадовича, нареченога у калуђерству Доситеја*, први део, Лајпциг 1783, и каснија издања.
5. Милорад Павић, *Симеон Пишчевић*, Шидина бр. III, Шид 1997.
6. Симеон Пишчевић, *Живот генералмајора и кавалџера Симена сина Стефана Пишчевића*, Матица српска, Нови Сад 1998.
7. Олга М. Посуњко, *Историја Нове Србије и Славеносрбије*, Српско-украјинско друштво, Нови Сад 2002.
8. Сава Текелија, *Описаније живота мога*, Нолит, Београд 1989.
9. Љубивоје Церовић, *Срби у Румунији*, Матица српска, Нови Сад 1997.
10. Љубивоје Церовић, *Срби у Украјини*, Музеј Војводине и Српско-украјинско друштво, Нови Сад 2002.
11. Милош Црњански, *Записи ђенерала Пишчевића*, Шидина, бр. III, Шид 1997.

РЕЗИМЕ / SUMMARY

У раду се указује на документарни значај мемоара Симеона Пишчевића (1731–1795), посебно за проучавање сеобе Срба у Руско царство у другој половини 18. века.

Пишчевић је учесник и сведок српске сеобе из Аустријске у Руску империју средином 18. века и стварања Нове Србије и Славеносрбије на јужним руским границама. Пишући о себи, Пишчевић је писао и о свом времену.

Велики број историчара је закључио да су његови мемоари драгоцене и тачно сведочанство и да се могу сматрати историјским извором првог реда, поготову за проучавање историје Нове Србије и Славеносрбије.

Рецепција Пишчевићевих мемоара у историографији, од Нила Попова крајем 19. века, преко Мите Костића почетком 20. века, па до аутора који су почетком 21. века објављивали монографска дела о Новој Србији и Славеносрбији (Љ. Церовић, П. Рудјаков, О. М. Посуњко, С. Шевчено, В. Подов и други), сведочи о њиховој великој вредности као документарном и инспиративном штиву. Новооткривена архивска грађа убедљиво потврђује веродостојност Пишчевићевих мемоарских записа.

*

The paper points out the documentary significance of the memoirs of Simeon Piscevic (1731–1795), especially for the studies of the migrations of the Serbs to the Russian empire in the second half of the 18th century.

Piscevic was a participant and a witness of the Serbian migration from the Austrian to the Russian empire in the middle of the 18th century and the creation of New Serbia and Slavonic Serbia on the southern Russian borders. When Piscevic was writing about himself, he was writing about the period he lived in.

A large number of historians agree that his memoirs are a valuable and accurate certificate and they may be considered as first class historic source, especially for studying New Serbia and Slavonic Serbia.

The reception of Piscevic's memoirs in historiography, from Nil Popov at the end of the 19th century through Mita Kostic at the beginning of the 20th century to authors who published monographic works on New Serbia and Slavonic Serbia at the beginning of the 21st century (Lj. Cerovic, P. Rudjakov, O. M. Posunjko, S. Sevceno, V. Popov and others) prove its great value as a documentary and inspirational reading. The newly found archive material convincingly confirms the authenticity of Piscevic's memoirs.